

Åpen publisering av all forskning innen 2024: Hva er Plan S?

KRISTIN AKSNES

Regjeringen har bestemt at all offentlig finansiert forskning skal publiseres åpent innen 2024. Hva betyr det og hvilke konsekvenser kan det få?

dag betaler vi opp til tre ganger over skatteseddelen for tilgangen til forskning. Først for selve forskningen, så for vurderingen av artiklene gjennom fagfellevurderingen og til slutt betaler vi private forlag dyrt for å få tilgang til resultatene. Hvis det ikke publiseres i de få åpent tilgjengelige tidsskriftene som finnes, som Tidende.

Ved utbruddet av Koronaviruset i Kina oppfordret cOAlition S, organisasjonen bak Plan S, forlagene og tidsskriftene til å dele alle medisinske funn i åpne fora for å hindre spredning av viruset og forbedre behandlingen for pasientene.

Konsekvensene av å holde forskning bak betalingsmurer kan være store. I 2015 publiserte en gruppe medisinske forskere i Liberia et åpent brev i New York Times, hvor de skrev at Ebola-epidemien som drepte mer enn 2 200 mennesker, kunne ha vært unngått hvis det ikke hadde vært dyre betalingsmurer. På 1980-tallet ble det publisert forskningsartikler som advarte mot risikoen av utbrudd, men legene fikk aldri tilgang til kunnskapen i landene det gjaldt. Befolkningen ble heller ikke advart, hygienetiltak ble ikke satt i verk og det ble heller ikke forsket videre på sykdommen.

Konsekvensene er ikke like akutt dødelige i tannlegeverden, men problematikken er den samme og følgene av kunnskapsmangel kan være alvorlige. Alle land og profesjoner bør ha tilgang til god forskning – noe de aller fleste forskningsinstitusjoner stiller seg bak. Men hvordan få det til?

Plan S – innen 2024

Plan S er et initiativ som ble lansert for å gjøre all offentlig finansiert forskning åpent tilgjengelig innen 2024. Bak initiativet står cOAlition S, en sammenslutning av 20 europeiske forskningsråd og finansieringskilder for forskning fra 13 europeiske land, deriblant Norge. Det er også støttet fra EU sentralt. De krever at alle publiseringer som er resultater av forskning de finansierer, skal være umiddelbart tilgjengelige for alle fra publiseringstidspunktet.

Så langt har 13 nasjoner sluttet seg til prinsippene: Finland, Frankrike, Irland, Italia, Luxemburg, Nederland, Norge, Polen, Slovenia, Storbritannia, Sverige og Østerrike.

Men Plan S er også omstridt. Land som for eksempel Tyskland, Italia og Danmark har ennå ikke signert avtalen. Det samme gjelder land utenfor Europa, hvor forlag i land som USA står for svært mye og viktig publisering. Her foregår det også et utstrakt forsknings samarbeid mellom land i og utenfor avtalen.

Diskusjonene dreier seg først og fremst om tempoet i gjennomføringen, økonomien i nye publiseringsløsninger og konsekvenser for forskernes karriere og forskningsfrihet.

Flere hundre forskere underskrev et opprop om å lage en konsekvensutredning av Plan S før den ble vedtatt, men det ble nedstemt i Stortinget. Direktør for Forskningsrådet, John-Arne Røttingen, ble spurt om hvorfor mange områder ikke er bedre avklart og svarte slik:

– Alle er tilhengere av åpen publisering, og vi har arbeidet med dette i 15 år, og hatt forhandlinger uten framgang. Nå var det nødvendig å gjøre en avtale, så må konsekvensene heller avklares senere, sa han til Uniforum da avtalen ble signert.

På tvers av tellekantsystemet

I 2018 undertegnet Forskningsrådet også San Francisco Declaration on Research Assessment, bedre kjent som DORA-erklæringen. Forskningsrådet har forpliktet seg til å vurdere kvaliteten på selve forskningen og ikke legge vekt på hvilken kanal resultatene er publisert i.

Dette går på tvers av dagens publiseringsindikator, populært kalt tellekantsystemet, hvor de mest prestisjetunge tidsskriftene er plassert på nivå 2 og utløser flest poeng og prestisje, og dermed flest penger.

Hvis all forskning skal publiseres i åpne tidsskrifter – hva blir konsekvensene når majoriteten av de mest prestisjetunge tidsskriftene på nivå 2 ikke er åpent tilgjengelige?

Et av poengene i DORA-erklæringen er at forskningen skal vurderes ut fra dens egen verdi, ikke ut fra tidsskriftene den publiseres i. De store tidsskriftene på nivå 2 har brukt årtier på å bygge opp en solid kvalitetskontroll. Hvordan

finne fram til den beste kvaliteten når alt utelukkende skal publiseres åpent i mer og mindre kjente kanaler?

Og hva med det raskt voksende villniset av røvertidsskrifter og plattformer som spekulerer i akkurat dette, hvor hvem som helst kan publisere hva som helst, bare de betaler?

Ved signering av DORA-erklæringen i mai 2018, sa Forskningsrådets direktør, John-Arne Røttingen, til Khrono.no:

– For å svare helt ærlig, så henger ikke dette helt sammen. Det er en stor utfordring for oss, og her har både vi og myndighetene en jobb å gjøre for å forene dagens og framtidens politikk for vurdering av forskning og forskningsarbeider.

Kunnskapsdepartementet har sendt et forslag ut på høring med tre alternativer til hva som bør gjøres med tellekantsystemet. Høringssvarene viser at fleste forskningsinstitusjonene har gått inn for å beholde dagens ordning. Den endelige rapporten er ikke ferdig ennå.

Det er enighet om at det er viktig å utarbeide et oppdatert kanalregister som fungerer som en kvalitets-sikret «hvitliste» over tidsskrifter og kanaler i et landskap med mange useriøse aktører. Mange norske forskere oppgir å ha blitt lurt av tilsynelatende seriøse tidsskrifter, og rapporterer at utgivere av røvertidsskrifter blir stadig flinkere til å fremstå som seriøse.

Åpen publisering, Open Access og rettigheter

I de få vitenskapelige tidsskriftene som publiserer åpent, står tidsskriftet for publiseringen, men overtar rettighetene til artikkelen. Som regel med forfatterens rett til å lagre artikkelen i vitenarkiv som f.eks. Cristin.

I Open Access-publisering må forfatterne selv, eller forskningsinstitusjonen, betale for publiseringen, men har andre typer rettigheter til sin forskning enn når de

publiserer i tradisjonelle tidsskrifter. Dette gjøres i form av lisenser. Et av stridsspørsmålene er hvordan de forskjellige, påbudte Creative Common (CC)-lisensene beskytter forfatterens rettigheter.

Plan S anbefaler lisensen CC BY, som er den mest åpne. Her er det lov for andre å bruke verket i alle sammenhenger, også kommersielt, og det er lov å både endre og bygge videre på arbeidet så lenge det informeres om.

I den siste revisjonen av Plan S er det åpnet for at man i tillegg kan bruke lisensen CC BY-ND, som tillater kommersiell bruk, men forbyr bearbeidelser.

Her forhandles det fremdeles for å komme fram til gode løsninger som i større grad gir forfatterne kontroll over sin forskning.

Avtaler med de store forlagene

Da Plan S-avtalen ble underskrevet, var snaut tre prosent av publiseringskanalene i tråd med avtalen.

I oktober 2019 forhandlet Unit – Direktoratet for IKT og fellestjenester i høyere utdanning og forskning og universitetene og høyskolene, fram avtaler med fire av de største forskningsforlagene. Disse avtalene vil utgjøre ca. 40 prosent av tidsskriftene på nivå 2.

– Vi er ett av få land i verden som har fått til såkalte «publiser og les»-avtaler med storforlagene Elsevier, Wiley og Springer Nature. Nå er også avtalen med Taylor & Francis på plass. Avtalene med de fire store betyr at vi gjør et kvantesprang når det gjelder åpen tilgang til offentlig finansiert forskning, sa forsknings- og høyere utdanningsminister Iselin Nybøl til regjeringens nettsider. Hun legger til at de forventer lignende avtaler med resten av forlagene. Nye avtaler med forlag skal gi åpen tilgang uten økte total kostnader.

KJEVEORTOPED 1
Nationaltheatret stasjon

Lang erfaring med alle typer kjeveortopedisk behandling for barn og voksne.

*Labial eller lingual apparatur (Incognito) -
Invisalign - Preprotetisk kjeveortopedi -
Periorehabilitering - TMD - Snorkeskinner*

**Ingunn Berteig og
Tor Torbjørnsen**

Spesialister i kjeveortopedi

**Ruseløkkveien 6, 0251 Oslo, rett
over gata for Nationaltheatret
stasjon, utgang Vika**

**post@kjeveortoped1.nhn.no
Tel 22838700
www.kjeveortoped1.no**